

Sabahattin Eyüboğlu, *Mavi ve Kara*, İSTANBUL: İş Bankası Kültür Yayınları, 1999, 259 Sayfa, ISBN: 9789754581751

Selda ADILOĞLU*

Yazar Sabahattin Eyüboğlu *Maviyle sanat, karayla para demek istiyorum* (113) diye başladığı denemesine anlatacak çok şeyi sığdırır. Önce, “Bu memleket niçin bizim?” diye sorar; cevabını kitabındaki makalelerine dağıtır. Bu arada, 1940-1966 yılları arasında yazdığı denemelerine bir yenisini, bir yenisini ekler durur *Mavi ve Kara* ismini verdiği eserine. 1909-1973 yıllarında yaşamış olan bir düşün adamı aynı zamanda, Köy Enstitüsü’nün de öğretmeni, Batı Edebiyatı eserlerinin tercümesinde önemli bir çevirmendir.

Yazarın amacı bellidir. Benim buradaki çabam ise yazar Sabahattin Eyüboğlu’nu, Bozkurt Güvenç’in deyimiyle eleştirmek değil *anlamak*tır. Bu noktada yaptığım çalışmanın amacı, yazarın denemelerini tek tek yazmak yerine, okuyucunun görmediği ancak uzun süren bir analizin sonunda ortaya çıkmış belli başlı konuları işlemektir. Çalışmamın tasarımı, önemli alt başlıklar hâlinde belirlediğim ve içinde Atatürk, bilim, din ile sanatın ayrıca diğer bağlayıcı unsurların da olduğu konuların (Batı ve Eğitim ile Köy Enstitüleri), genel konuyu (Anadolu’nun Halkı) hazırlama çabasına dayanır. Burada, birbirine bağımlı değişkenlerin “imkânsız ayrımları” (53) yerine, tek bir bütün hâlinde kitabın analizi, sunumu esastır.

Hacivat’a Karşı Karagöz’ü Tutan Batı

Bir Lord’un halkı okutmayı, bindiğimiz atın bizim kadar bilgisi olmasını istemek kadar budalalık saydığını (205) yazar Eyüboğlu çalışmasında ve bunu, Batı’nın uygarlaşma serüveninin başlangıcından alıp günümüze aktarır. Yazara göre, Batı, zamanın Türkiye’si için ileri bir uygarlıktır ancak, bu uygarlığın da bir başlangıç serüveni ve cehaletle mücadele evresi vardır. Daha 19. yy’da, Batı’da laik anlamda ilköğretim zor ve geç kabul edilmiş (205), insanlığın gelişim serüveninde çok kanlar dökülmüştür. Buna karşın, Batı tarihi, gittikçe aydınlanan halk yığınlarının (204) ve halk değerlerinin yüze çıkma tarihi (87) oluvermiştir.

Eyüboğlu, ülkesinde yaşanan sıkıntıları özellikle geçmişe bağlı insanlarla ilişkilendirir ve Batı’nın bu durumu nasıl aştığını anlatır. Ona göre Batı, geriye bağlı insanları toplumun ilerlemesine engel olmayacak bir hâle sokabilmesiyle (53) aşmış; papazları, lordları, kontları ve kralları müspet bilgilerin gelişmesine yardım için kullanmıştır. Bunların yanı sıra, halkından kopmamış olan Batı Uygarlığı’nın düşünürleri, Dante gibi, Shakespeare gibi, Montaigne, Cervantes ve Boccaccio gibileri, halkın dilini kültür yapmışlar; Hakk’ın sesiyle halkın sesini birleştirmişlerdir (48). Böylece, Rönesans dedikleri davranış, yazara göre gelip çatmış, bir bakıma halk dilinin yazı dili olması (103) anlamına bürünmüştür. Rönesans, halkın uyanışı için ve Batı Uygarlık tarihi için önemlidir. Ancak, önemli olan bir başka kelime daha vardır o da “kadrini bilemediğimiz demokrasi”dir (43). Yazar Eyüboğlu, demokrasinin yukarıdan değil, aşağıdan, çamurlu gerçeklerin içinden (45) geleceğini söyler. Yüze

* Dr. Öğr. Üyesi, Bursa Teknik Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, selda.adiloglu@btu.edu.tr

çıkan demokrasi ise halkın değerlerinin yanında çamurlu, kirli, paslı olanı (38) da beraberinde getirecektir. Çamuru, pası ve kiri gitmiş olan Batı demokrasi düzeni içinde ise özgür düşüncenin gelişmeme ihtimali olabilir mi? Elbette ki, hayır. Çünkü Batı Uygarlığı özgür düşüncüyü beraberinde getirmiş dolayısıyla, donmuş bir kültürün adamı olan Hacivat'a (49) karşı sorgulayan, anlamaya çalışan ve değişebilen Karagöz karakterini seçmiştir.

Yazara göre, kültür anlamında laiklik demek olan Batı (135), Hristiyanlığı yendiği ölçüde ilerleyebilmiştir. Aynı şekilde, bilim ve sanat da kiliseden uzaklaştıkları ölçüde gelişebilmiştir (134). Sadece dinî engeller değildir sanatın gelişimini önleyen. Bunun yanında, devletin müdahalesi veya sanata yönelmişlerin geçim derdine düşmesi de sanatın ilerlemesine mâni olabilmiştir. Yazar, "kendi hesabıma" diye başladığı cümlesine şu şekilde devam eder: "Sanata ve yalnız sanatın yansıttığı insanlığa en büyük saygıyı göstermiş bir dünya devleti bilmiyorum. [...] En ilerici sayılanları bile, insanlığa ve onun en sadık aynası olan sanata karşı suçlu durumdadırlar." (197) Bunu söyleme nedeni, yukarıda saydıklarımızın yanında "Bizim Anadolu" isimli denemesinde de mevcuttur. Yazar, Anadolu'daki değerli eşyaları, antik eserleri yakıp yıkan ilk Hristiyanlardan bahseder: "Bodrum Kalesi'ni yapan Saint-Jean Chevaliler'leri bu kaleyi yapmak için nice nice pagan anıtlarını yerle bir ettiklerini övüne övüne anlatırlar." (3) Bunları yapan sadece Hristiyanlar değildir elbette, softalar da buna benzer önemli sanat eserlerini, motifleri, Anadolu'nun türkülerıyla horonlarını ve masallarını yakıp yıkmış; Anadolu'nun Eski Yunan dünyasına uzanan elini (3) kesmiştir. "Canım Anadolu!" dediği topraklar için Doğu ve Batı'nın düğün yatağı (252) olduğunu söyleyen yazar, toprağının, sularının güzelliğinden dolayı ne yoksul günler yaşadığını ne acılara katlandığını anlatır. En yoksul insanın, bir dilencinin bile yaşamasına bir anlam katan, günlerini birer boş zaman kırıntısı olmaktan çıkaran çok kez bir türkü, bir oyalı mendil, bir güzel söz, şiirli bir coşku değil midir? (197) Ölülerini bile sanatsız uğurlayamayan bir toplumun sanatı ise Eyüboğlu'nun düşüncesine göre ortak kabul etmeyecek kadar kıskanç bir sevgilidir (114). Sanat, maviye çalar; bilim ise şüpheye dayanabilir ama kuşkuya asla.

Kuşku, şüphe değildir. Çünkü şüphe, daha çok doğru yanlış üzerindeki bir duraksamadır; kuşku ise hemen her zaman herkesten bir kötülük bekleme anlamı taşır (185). Yazara göre Anadolu halkı, kuşkularla yaşamaya öğretilmiş, her an bir kuşku duymaya ve bu kuşkuları yüzünden birini kolayca lekelemeye hazır hâle getirilmiştir. Bir Anadolu gezisinin bir köy pazarında, fotoğraf çekerken karşılaştığı olayı anlatan Eyüboğlu, artan kuşkuculuğun insan ömrünü etkileyeceği gibi ülke turizmine de olumsuz sonuçları olabileceğine değinir. Ona göre, kuşku olan yerde ne bilim ne de sanat gelişebilir. Oysa ülkenin bulunduğu şartlar altında bilime ve sanata çok ihtiyacı vardır. *Çağımız bilim çağı ve yarınki dünya ister istemez bilimin buyruğuna girecek bir dünyadır* (77) diyen yazar, dinin bile bilimsel dayanak aradığını iddia eder. Bilim, özgür düşüncüyü yüceltir, sorgulamalarla da kendi gelişir, halkını geliştirir. Yazar, yaşadığı bir olayı, bilimin dolayısıyla, getirisi durumunda olan makinenin faydasını göstererek açıklar. "Makine çocukların ahlakını düzeltiyor." diyen arkadaşının söylediğine şaşırın yazara cevap gecikmez: "Bir makinede belli bir işi, belli zamanda yapmaya çalışan çocuk tembelliğin, dikkatsizliğin savsaklamanın sonuçlarını kendi gözleriyle görüyor. [...] Bakımın, emeğin, özenin tam karşılığını veren makine sabah

akşam çocuğa elinin ve kafasının gücünü hesaplatıyor...” (59)

Yazar, toplumun ihtiyaç duyduğu liderin Atatürk olduğunu her defasında üstü açık veya kapalı şekilde anlatır. Ona göre Atatürk, sahte aydınlara hiç benzemez. Atatürk, yazarın içinde bulunduğu yapıyı anlatmaya yeten önemli bir örnek olduğu için seçilmiştir. Çünkü Mustafa Kemal, dönemin siyasi yapısı içinde ve toplumun eğitim, sanat, bilim, din, Anadolu, halk, özgür düşünce gibi kavramların üstündedir. O aynı zamanda halktan yana Türkiye (49) ve insanca düşünen bir büyük asker (10) demektir. Eyüboğlu, tıpkı Atatürk gibi değişimin kaçınılmazlığından bahseder, eskiyi özleyenleri anlamaz. Bir denemesinde, şehirler, yollar, kitaplar, urbalar değişir de dostluk değişmez mi, diye sorar. Değişir elbet, çünkü insanın özü gereği değişim kaçınılmazdır, der. Köy Enstitüleri de işte bu bilince sahip insanoğlu insanın (188) eseridir.

Eğitim ve Köy Enstitüleri

Sabahattin Eyüboğlu, Köy Enstitüleri gerçeğine, eğitim konusu içinde ülke gerçeklerini göz önünde bulundurarak yer verir. Eğitim konusuna, çocuk, ana-baba ilişkilerine değinerek başlar; ülkenin şartlarında oluşmuş diğer değişkenleri ilave ederek devam eder. “Çoğunluğumuz olan köylüler arasında çocuk eğitiminin henüz eski gelenek ve göreneklerden ayrılmamış olduğunu söyleyebiliriz” (174) diyerek, konunun zorlayıcı noktalarına değinir. Köylerdeki gelenekler ve görenekler ya da töreler, çocuğun belli bir yaşa kadar aileden geçen bir eğitimi gerektirir. Bu ise çocuğun, en alıcı yaşında yalnız anasının vereceği yürek ve kafa eğitimiyle kalmasına neden olur (73). Çocuğun eğitimi dediği “kültürleme süreci” (Güvenç, 1996: 286) ise bu ortamlarda önemini yitirir; etrafında yaratılan ikilemlerin ortasında bocalamasına neden olur. Çünkü okul bir yana çeker çocuğu, aile bir yana, devlet bir yana, eş dost bir yana, sinema bir yana, radyo bir yana (174). Bu durum, olumlu bir *kültürleme* yaratıyorsa ya da yazara göre değişik etkilerin çocuğa başka bir değer katma durumu olarak ifade edilebilen bir süreç yaşıyorsa mesele yoktur ama bunlar, *birbirine karşı koydu mu, diş bile di mi, taş attı mı çocuğun hali dumandır* (174).

Ülkenin eğitim sorunu deyimlerde de kendini göstermektedir. Konuyu, “kızını dövmeyen dizini döver” diye anlatmaya çalışan Eyüboğlu’na göre, insan dövüle dövüle uslanır belki ama en değerli şeyini, [...] güvenini kaybeder (174). Yazar, dayak gibi ülkenin, eğitim konusunda olmaması gereken ama gerçekte olan sorunlarına değinmeye devam eder. Bunlardan biri öğüt, diğeri de iltimastır. Oysa bütün bunlar, *çocuğu adam değil, hadim eder!* (175) Dolayısıyla, yazar için önemli olan mesele, çocuğun eğitimi kadar annenin de eğitilmesidir. Eğitim, yazarın ısrarla üzerinde durduğu konulardan birisidir. Özellikle ezberci sisteme eleştiri getirir; Montaigne Baba dediği düşünürün ezbercilik üzerine söylediği sözü hatırlatır: “Ezber bilmek, bilmek değildir.” (213) “Sınıf birincilerimiz çok kez değil dünyayı, kendi kendilerini de bilmez oluyor, bir çeşit uyurgezere dönüyorlar.” (214) diyerek eleştirdiği eğitim sisteminde yazara göre değişmesi gereken, eğitim ve öğretim değil, müfredat ve metotlarıdır. Metotlardan birine ve belki de en önemlisine dolaylı yoldan değinen yazar, eğitimde uygulamanın gerekliliğini örneklerle açıklar, düşünürlerin sözlerine yer verir. Katıldığı bir kongrede konuşmacı Prof. Vehbi Eralp’in Bergson’a atıfta bulunduğu sözünü hatırlatır ve der ki “Elle çalışma bir eğlence sayılır yalnız. Unutuluyor ki zekâ, özünden, madde ile

oynama gücüdür.” (215)

“Bir köylü: Ortaokul da istiyoruz ama kasabadaki gibi değil, orada okuyanlar bizi bırakıp gidiyorlar, gidemeyenler de bir işe yaramıyor. Unutup gidiyor öğrendiklerini...” (46) Köy Enstitüleri’ne dair düşüncenin belki de kıvılcımı sayılabilecek böyle bir düşünüşün ardından yazar, anlatmaya başlar. Ona göre, eğitim faaliyeti bir devrimdir ve kırk bin köyün her birine bir nefes devrim götürmenin en kestirme, en ucuz, en mütevazı yolu Köy Enstitüleri’nden geçiyordu. Köy Enstitüleri hakkında bilgi vermeyi, birkaç denemesinin aralarına serpiştirdiği bilgi cümlecikleriyle tercih eden Eyüboğlu, bu okulların, İstiklal Savaşı sonucu düşünülen Yeni Türkiye fikrine dayandığına ayrıca Atatürk ilkelerine bağlı olduğuna inanır. Eyüboğlu’na göre Köy Enstitüleri ülkenin özünden çıkmış, Batı’dan kopya edilmemiş tek eğitim yuvasıdır. Öğrencilerine verdiği eğitim ise ülkenin başlıca sorunu olan “ezberci” eğitimden uzak uygulamaya dayalı oluşuyla anlatılmaya çalışılmaktadır: “Çorak bir yeri yemyeşil etmek, bir bataklığı kurutmak, susuz yere su götürmek Köy Enstitüleri’nde ahlak eğitiminin ta kendisi oluyor, vatan sevgisi, insan sevgisi, bilim sevgisi bu işler içinde kendiliğinden kazanılıyordu.” (233)

Anadolu’nun Halkı

Halk önemli bir kavramdır yazar için ve halka yakın ne varsa önemli ve de güzeldir aynı zamanda. Onu anlamak kolay değil, bir sürü gerçeğe sarılıdır. Halk, tarihe, mekâna, kültüre, inançlara, halk oyunları ile türkülere bağlıdır. *Halk, senin, benim bütün teklerin bulunduğu damlaların göl, elin ayağın beden, akılla duygunun kafa olduğu, değişik renk, ses ve kokuların kaynaştığı, birliğe vardığı yerdir* (124). Aynı halk, tekil bir kelimenin üstünde çoğunluk anlamına sahiptir. Özellikler, birleşen hele anlaşan on insanın her biri on kişilik bir bütün olmakla kalmaz, düşüncesi on aklın süzgecinden geçip bir başka aydınlık kazanır (27) diyen yazar için birlik önemlidir.

Dönemin siyasi ve sosyal yapısı yanında ahlaki boyutuna da yer verilen çalışmada halk, bir kesim aydın için çıkarlarına uygun yönde kullandıkları bir araç; *dumanlı bir kalabalıktır* (2). Oysa aynı halk, Karagöz’ü yapmış, [...] Yemen türküsünü söylemiş, [...] Türkçe gibi bir dili yaratmış (7), “biz” dediği aydın ise o cıvık operetleri yazmıştır. *Milliyetçilik halkçılık demektir bizim için* (11) der ve milliyetçilik ile halkçılığı bir tarih eksenine oturtur; sahip olmayı var olmakla belirtir: “En eskiden en yeniye ne varsa yurdumuzda öz malımızdır bizim. [...] Tapınakları kuran da bu halkmış, kiliseleri, camileri de. Bembeyaz tiyatroları dolduran da bizmişiz, karanlık kervansarayları da.” (1) Yazarın, bu konuya dair vereceği örnekleri bunlarla da bitmez. Ona göre, İskender’in bile adı Anadolu imiş, doğusunda Artemis Anadolu’dan kalkmış; Romalılar atalarına Anadolu’lu demiş; Bozdağ’da, Kozdağı’nda, Beşparmak dağlarında en güzel efsaneleri biz (Anadolu halkı) pişirmiş (2). Yine aynı şekilde İlyada, Anadolu destanı; Homeros, adını ak kâğıtlardan sildiğimiz bir Anadolu çocuğuymuş. İda dağı ise yaka yaka bitiremediğimiz Kaz Dağı (248-249). Verdiği örnekler kesin bir kaynağın varlığına dayandırılmamakla birlikte boldur. Örnekler sığınma amacı ise son denemesindeki bir cümlesinde kendini gösterir: “Anadolu’yu tüm geçmişiyle benimsemek.” (249) Tıpkı Atatürk’ün bütün değerleriyle bu toprakları benimsemeye gayret etmesi gibi. Eyüboğlu, “Yeni Türkiye, din ve ırk kavramları üstüne değil, yurt ve dil kavramları üstüne kurulmuştur.” (249) der. Irk kelimesine

fazla değinmez ki zaten Türk ırkı diye bir şey de yoktur onun için. Ancak din konusuna ağırlık verir. Hocaların ve hacıların yurdun efsanelerini unuttuğunu, bunun yerine Mekke ve Bağdat gibi yerleri önemsemeyi öğrettiklerini anlatır. Eyüboğlu, yakın bir zamana kadar dinlerin bilimden, bilimin de dinden yana olduğunu iddia eder; zaman içerisinde bir katılmanın ardından da bir gevşemenin yaşandığını ve bunun sonucunda da softaların yayıldığını anlatır. Softalar ise bilincin tamamıyla karşıtı bir olgunun öznelidir. Onlar, bir düşünce, bir bilgi kanseri, [...] gelişen organizmanın en işlek yerinde birden bir katılma, bir kabuklaşmadır (153). Dolayısıyla, bu softaların her biri, Karagöz'e karşı birer Hacivat'tır.

Eyüboğlu "Gelin dostlar bir olalım." sözünü Atatürk'e mal ederek bütünlük vurgusunu sürdürür: "Hep birden Türkiye halkı olalım; bu yurdu bütün geçmiş geleceğiyle, değişik, karışık, karmaşık bütün insanlarıyla benimseyelim; hor görülmüş çoğunluğumuz adı, Türk adı hepimizin adı olsun." (10) Ziya Gökalp'ın tarihî zaruretlerle uzak ve meçhul ülkelerde aradığı vatan, Eyüboğlu için adaları ve Rumeli'siyle Anadolu'dur (5). "Bu memleket niçin bizim?" diye bir soru sorar, cevabını da yine kendisi verir. Ona göre, dört yüz atıyla Orta Asya'dan gelmiş olmak bir neden değildir. Asıl neden, "bize ait" oluşudur. Böylece, fetheden de biziz artık, fethedilen de (1). Yazar, ortaya attığı iddia veya yargılarla, *Türk aydın ve düşünür; aslında Gülhane Hattı ve Tanzimat Fermanı'ndan bu yana, en az yüz yıldır kimlik arayışları içindedir* (Güvenç, 2008: 15) düşüncesine bir örnek olarak görülebilir: "Biz bir başka türlü Türk, bir başka türlü Müslüman'ız." (2)

Sabahattin Eyüboğlu'nun memleket anlayışı, *adaları ve Rumeli'siyle Anadolu'dur* (5). Bunun ötesinde ne din ne ırktır. Batı kaynaklarını zaman zaman Anadolu'nun değerleri ve motifleriyle harmanlar, kimi zaman tek bir tarafın örneğini ya da hikâyesini sunar yazılarında. Yazarın kaynaklara atfı sınırlı daha doğrusu açık değildir. Okuyucuya doğrudan sunulmayan kaynaklarla düşüncelerini işler, kimi açıklamada faile, mekâna ve olayın kendisine yer verir. Okura, düşünme ve araştırma fırsatı yaratan denemeler olarak adlandırabilecek yazıları, genel kültür, dönemin siyasi-sosyal yapısı ve iç mücadeleleri açısından sosyal bilimcilere ve genel okura katkı sağlar. Yazılarının içeriği, sosyal ve ahlaki değerlere vurguyu belirginleştirmesi açısından milli bilincin güçlendirilmesini amaç edinmiştir. Hassasiyetle üzerinde durduğu konular, aidiyetin ve bilinçlenmenin önemi ile Anadolu, Halk, Atatürk ve Köy Enstitüleri'dir. Eyüboğlu, halkın özellikle köyde yaşayan halkın sosyal gerçeklerinden esinlenerek ya da bizzat içinde bulunarak tanık olduğu ya da yaşadığı olayları yazmış; kimi denemesinde de doğrudan ikincil tekil şahsa seslenmiştir: "Sen, ey öç almak isteyen..." (31)

Denemeleri, *konuşma ve yazılarla bilinçaltı veya bilinçdışı, bir nedensel açıklama eğiliminin* (Güvenç, 1996: 137) varlığına inanmış gibi alt alta açıklamalar içerir. Açıklamalarını destekleyen örnekler de peşi sıra gelir. Yargıları kesin, yazıları din, bilim, töre, eğitim gibi birden fazla bağımlı değişkenin tabandan fıkkarak düşünce, uygulama, algılama ve yönetime müdahalesi ile müdahaleye direnen mücadeleci karakterlerin mücadelesini genel algılayışa sunmaktadır.

Sonuç olarak Eyüboğlu'nun çalışması, 52 denemenin her birine dağılan önemli unsurlara sahiptir. Bunlardan ilki ve en önemlisi, yazarın "ona ait ne varsa yerine ve zamanına göre başka başka oluyor." (62) dediği insandır. Ardından, insanı çevreleyen

eğitim, dil, tre, doęa/tabiat, teknoloji, ekonomi, din ve sanat gelmekte; böylece, Eyüboğlu'nda insan, bir *kültür yumaęı* rmektedir kendine.

KAYNAKÇA

- Güvenç, B. (1996). *İnsan ve Kültür*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
Güvenç, B. (2008). *Türk Kimlięi*. İstanbul: Boyut Kitapları.